

KARIS GULLHJØRNE

DANNELSE OG DISIPLIN - FOR DEN ANDRES SKYLD

Kari Martinsen, er sykepleier med magistergrad i filosofi og dr. philos. Hun er professor i sykepleievitenskap ved Høgskolen i Harstad og Haraldsplass diakonale høgskole. Hun ble i 2011 utnevnt til ridder av 1. klasse av St. Olavs Orden "for sin innsats innen sykepleie".

Kari Martinsen har skrevet en rekke bøker og artikler innen omsorgsfilosofi, historie og sosialpolitikk.

HAGEMANNS ETIKK

To norske sykepleiere, begge diakonisser, skrev lærebøker som har vært viktige for formingen av sykepleiefaget og sykepleierne i vårt land. Diakonissen Rikke Nisse skrev den første læreboken i sykepleie allerede i 1877, og jeg omtalte noen av hennes tanker om sykepleie i forrige nummer av tidsskriftet, «Å være hel

sykepleier». Den andre innflytelsesrike læreboken – Sykepleieskolens etikk i korte trekk fra 1930 er skrevet av diakonissen Elisabeth Hagemann (1888-1963). Hagemanns etikkbok kan leses på flere måter. I det som i denne artikkelen presenteres leses den som en dannelsesbok, som en diskusjon om disiplin og selvdisciplin.

Elisabeth Hagemanns etikkbok ble nyutgitt i 2003. Da ble boken trykket opp i originalutgaven medfølgende et tillegg med fire forfatteres nye lesinger av den. I innledningen skriver bokens redaktører Kari Martinsen og Trygve Wyller:

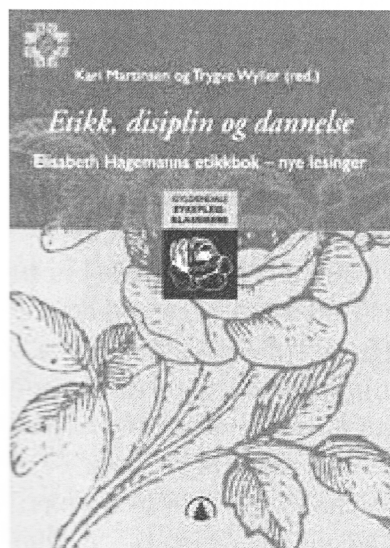
«Elisabeth Hagemann var leder for norske diakonisser i tiden før, under og etter annen verdenskrig. Det var en betydelig posisjon både i norsk sykepleie og i norsk kristelighet. Sykepleieskolens etikk ble lest av nesten to generasjoner sykepleiere både i Norge og i de nordiske land. Hagemanns innflytelse var stor. Men i dag er hun nesten glemt fordi hun skrev på gamlemåten, som om det fantes dannelses, grenser, essenser, orden og lydighet.»

Å markere «nyutgivelsen av en mer enn 70 år gammel etikkbok innebærer to ting: For det første at det er verdifullt i seg selv at Hagemanns bok nå igjen blir tilgjengelig for studenter, forskere og andre

interesserte. For det andre betyr nyutgivelsen og ikke minst de nyskrevne artiklene at den diakonale tradisjonen Hagemann representerte, bare kan føres videre i en kritisk fortolkning av tradisjonen» (Martinsen og Wyller, 2003, s.13, s.16).

Hagemanns lærebok inneholder tidstypiske trekk om å følge regler, om kulturell lydighet under legen, og elevs lydighet overfor sykepleieren. Men den uttrykker også noe vesentlig om sykepleien som går ut over de kulturelle sammenhenger. Det er denne tvetydigheten jeg i artikkelen vil diskutere, det tidløse i sykepleie diskutert i

forhold til samfunnskapte og kulturelle forhold sykepleien inngår i. For spørsmålene Hagemann skrev om «på gamlemåten», er spørsmål som også kan stilles i vår travle hverdag i dag: spørsmålene om dannelse, om grenser, om det er noe ved tilværelsen som holder den oppe og som vi ikke har skapt. Hagemanns lærebok inviterer til slike spørsmål, og til å bli lest ennå en gang.

DISIPLINENS TO SIDER

Læreboken viser disiplinens tvetydigheter. På den ene siden dreier disiplin seg om å følge ytre påbud som å overholde regler, ritualer, bruk av tid og måter å være tilstede i de medisinske rom på. På den andre siden handler det om selvdisiplin gjennom en egeninnsats for å kontrollere seg selv for å gi akt på de små tings betydning, om å arbeide på sin personlighet, bekjempe feil og mangler og utvikle gode egenskaper. Det er en indre forming av kroppen i forhold til det som i tiden og kulturen menes med gode egenskaper.

Hagemanns lærebok var skrevet i en tid der eleven skulle finne sin plass i det medisinske rommet som underordnet. Hagemann skriver:

«Som elev blir hun satt «på ned-
erste hylle», må lære alt forfra,
tåle tilrettevisninger, som mang en
gang kan kjennes ydmygende nok,
og finne sig i en helt uvant dis-
iplin. ... Ingen spør etter hennes
mening, efter hvad hun liker eller
har lyst til – hun har i ett og alt å
rette sig efter hvad andre bestem-
mer for henne» (Hagemann, 1830,
s.9-10, s.13).

I dette sitatet er maktrelasjonene
eleven står i overfor sine

overordnede forvandlet til
selvutslettende lydighet. Mer
uttalt i læreboken er imidlertid
en underordnet lydighet som er
produktiv i et maktspill: Eleven
opplæres til å pleie og innhente
kunnskap som gis videre til de
som er over henne i det medis-
inske rommet. Hennes kropp
formes til dette formål. Disiplin
er således både lydighet til ytre
regler, men også en forming av
kroppen til bestemte formål.
(1).

Å DANNE SEG SELV – FOR DEN ANDRES SKYLD

Men det er også ansatser til
protester til dette i Hagemanns
bok og til å forstå disiplinen
som en måte å danne og å
forme seg selv for den andres
skyld, for pasientens skyld, og
ikke kun og heller ikke først
og fremst for de overordnede
skyld. Paradoksalt nok synes det
å være sykepleierne og elev-
enes plassering i rommet nær
pasientenes kropp, lidelser, og
smerter, håp og forventninger,
som også gir dem et frihetsrom
til motstand mot den strenge og
selvutslettende lydighet over-
for overordnede. For i møte
med pasientene oppfordres en i
Hagemanns lærebok til å være
rommelig, til å ha rom for an-
dre, til å ta tid i rommet, slik at
en både er berørt og bevegelig
tilstede. Dermed dreier det seg
ikke kun om å legge bånd på
seg selv for samfunnsdisiplinens
og den dominerende, medisinske
kunnskapens skyld, men
for den andres skyld. Elevene
opplæres til å føre seg selv, til å
opptre på en måte så den andre
befinner seg vel. En berøres og
er sammen om noe i pleien. Det
åpnes for at andre og underkom-

muniserte kunnskapsformer kan
vokse frem og finne sine uttrykk.
Det er kunnskap som får vokse
frem når rommet får tiden, slik
at tiden får rom til å folde seg ut
i nærvær og følelsmessig tilst-
edeværelse for den andre. Dette
vil jeg kalle pleiekunnskap. Situ-
asjonen er ikke låst fast, og det gis
rom til å snu seg rundt i mange
betydninger av ordet, se den på
forskjellige måter. Dermed knyttes
makt til ansvar, ansvaret for den
andre. Det er en makt som ligger i
det å ta ansvar, å få den andre til å
makte sitt liv på best mulig måte.
Da er makt ikke undertrykkende,
men livgivende for begge parter i
relasjonen. Dette er også en måte
å utrykke det faglige skjønnnet på.
Hagemann skriver om skjønnnet at
sykepleieren/eleven må

**«... forstå og lytte sig til de
forskjellige toner som klinger ut
fra de forskjellige mennesker,
og hun vil lete sig frem til hun
kommer i kontakt med dem»**
(Hagemann, 1930, s. 44).

Sykepleieren oppfordres til å lytte.
Å lytte er å høre etter. Det er å
være vendt mot den andre, le-
tende, søkende, undrende der alle
sanser arbeider sammen for å finne
tonen som pasientkroppen klinger
ut med. Det handler om hvordan
sykepleierens og pasientkroppens
rytmer kan følge hverandre, og at
de kan finne en samklingende tone
i situasjonen. For vi kan høre i
tonen hva som er på spill. Det lig-
ger før-språklige, svangre betyd-
ninger allerede i lyden som blir til
toner. Tonen spiller en avgjørende
rolle for forståelse og ettertanke,
og kroppen melder seg til sin om-
verden ut fra stemtheter og toner.
Alt levende liv klinger ut, selv om
det ikke alltid gis rom til å kunne
høre tonens «klingen ut» i sykehu-

senes hastige rom i dag. For lyd som blir til toner krever tid, som varighet og variasjon, pause og rytme (Løgstrup, 1976).

DANNELSENS FORUTSETNING: BARMHJERTIGHETEN

Ut fra den romlige plassering av sykepleierne/elevene nær pasientenes kropp i stellet av han, bringes spørsmålet frem om det ikke i Hagemanns lærebok også er noe som går ut over den kulturelle og sosiale sammenhengen som er nødvendig for all dannelse. Pasientnærværet synes også å kunne rope en opp på livets vegne når det er truet. Var det ikke det fortellingen om den barmhjertige samaritan vil fortelle frem? Nettopp det at barmhjertigheten ikke er et iscenesatt begrep, en god følelse vi er lært opp til å få, en innlært trøst for oss selv når vi hjelper en annen, en speiling av egen godhet. Men at livet ikke kan leves uten at vi tar vare på hverandre, og at det er i de vanskelige situasjonene, der vi har kommet livet på sanset hold, at vi kan få visshet om dette. For hvordan kan det være at mennesker trøster og blir trøstet, fatter mot og får livsmot nettopp der hvor livet er sværest?

Da blir et nytt spørsmål påtrende: Er det en makt som er mektigere enn vår makt? Og som all dannelse bør forholde seg til dersom den ikke kun skal bli en ytre, samfunnspålagt disiplin eller en forming av kroppen kun i lydighet mot kulturelle normer. Det vil si at dannelse dreier seg først og fremst om hvordan vi i kulturene forholder oss til de grunnleggende

spørsmål i historien, spørsmålene om barmhjertighet og nestekjærlighet. Det er spørsmål som i seg selv er tidløse, men som må uttrykkes i kulturene. Det handler derfor om hvordan vi former våre kropp i møte med den andre ut fra kulturer der barmhjertigheten gis rom til å utfolde seg.

Allerede i begynnelsen av læreboken setter Hagemann en tone som gir barmhjertigheten rom. Hun skriver: «Jesu enkle ord i lignelsen om den barmhjertige samaritan: «Plei ham!» - det er budet og befalingen som ligger til grunn for all sykepleie» (Hagemanns, 1930, s. 8).

Fortellingen om den barmhjertige samaritan skal ligge til grunn for og tjene som forbilde for all sykepleie. Fortellingen angår oss også i dag, fordi vi er delaktig i det samme liv som den forteller om: det sårbare livet som kaller oss til å se at livet bæres av en makt som er større enn oss selv. Utfordringene er hvordan vi dannes og disiplineres i forhold til budskapet som ligger i fortellingen om den barmhjertige samaritan, som er både en grunnfortelling om etikk og en eksempelfortelling. Hvordan kan fortellingen og dens budskap til oss medtenkes i vår situasjon i helsevesenets rom i dag. Hvordan kan den rekontekstualiseres i en dannelsessammenheng – for den andres skyld.

Note

1. Den franske filosofen Michel Foucault har skrevet om disiplin og dannelse i flere av sine bøker. Se blant annet omtale og referanser i Martinsen og Wyller, 2003.

Litteratur

Hagemann, Elisabeth (1930): Sykepleieskolens etikk i korte trekk. Oslo: Aschehoug

Løgstrup, Knud Ejler (1976): Vidde og prægns. København: Gyldendal.

Martinsen, Kari og Wyller, Trygve (2003): Etikk, disiplin og dannelse. Elisabeth Hagemanns etikkbok – nye lesinger. Oslo: Gyldendal Akademisk.